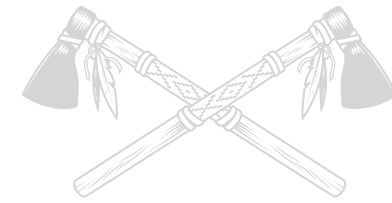
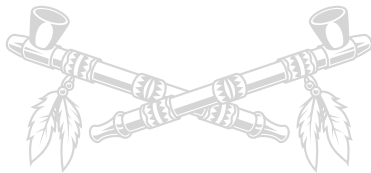

TURINYS

1 skyrius. NAUJASIS KARIAVIMO BŪDAS	11
2 skyrius. MIRTINAI PAVOJINGAS ROJUS	23
3 skyrius. TRIJŲ PASAULIŲ SUSIDŪRIMAS	35
4 skyrius. VISIŠKA VIENUMA	49
5 skyrius. VILKO STAUGIMAS	68
6 skyrius. KRAUJAS IR DŪMAI	89
7 skyrius. VIZIJOS IR APOKALIPSĖ	107
8 skyrius. BALTOJI SKVO	121
9 skyrius. VAIKANTIS VĖJĄ	140
10 skyrius. NEKALTAS MIRTIES VEIDAS	150
11 skyrius. KARAS BE PASIGAILĖJIMO	176
12 skyrius. BALTOJI KOMANČIŲ KARALIENĖ	199
13 skyrius. QUANAHO IŠKILIMAS	222
14 skyrius. ŽIAURUSIS KARAS	236
15 skyrius. TAIKA IR KITOS BAISYBĖS	252
16 skyrius. CUSTERIO PRIEŠINGYBĖ	266
17 skyrius. MACKENZIE'UI ATRIŠAMOS RANKOS	282
18 skyrius. ODININKAI IR MESIJAS	291
19 skyrius. RAUDONOSIOS UPĖS KARAS	308
20 skyrius. GYVENTI TOLIAU PRALAIMĖJUS	322
21 skyrius. TAI BUVO ŽMOGUS	344
22 skyrius. ILSISI, KOL IŠAUŠ DIENA	352
PASTABOS	356
BIBLIOGRAFIJA	381

Sustoję nakčiai, indėnai pririšo arklius, užkūrė laužą ir ėmė šokti pergalės šokį, atkurdami dienos įvykius ir rodydami kruvinus penkių aukų skalpus. Šokdami jie daužė belaisvius lankais ir spardė. Rachelė, kuri kartu su Elizabethe Kellogg buvo išrengta nuogai, taip aprašo šią patirtį: „Tada jie pintu diržu surišo man rankas už nugaros. Taip stipriai, kad randai liko iki šios dienos. Paskui panašiu diržu surišo mano kulkšnis, tada pritraukė kojas prie rankų. Galiausiai apvertė mane veidu į žemę... Kai jie ėmė daužyti man per galvą lankais, aš vos neuždusau nuo savo pačios kraujo.“²⁶ Cynthia Anna ir Johnas buvo spardomi, trypiami ir daužomi taip pat, kaip suaugusieji. Tą patį patyrė ir 14 mėnesių Jamesas Plummeris. „Vaikai dažnai verkdamy, – rašė Rachelė. – Bet netrukus jie buvo nutildyti smūgiais – net neįsivaizduoju, kaip mažieji apskritai išgyveno.“²⁷ Abi suaugusios moterys buvo ne kartą išprievartautos, stebint surištiems jų vaikams. Sunku net įsivaizduoti, kaip tai paveikė devynmetę Cynthią Anną, kuri buvo žiauriai sumušta, supjaustyta ir išvarginta ilgo jojimo, o dabar priversta stebėti, kaip žeminamos vyresnės jos pusseserės. Rachelė apie tai nieko nesako: ji tiesiog pasakoja apie jų patirtas kančias.

Kitą dieną indėnai su belaisviais vėl taip pat sparčiai leidosi į šiaurę.

3 skyrius

TRIJŲ PASAULIŲ SUSIDŪRIMAS

Parkerių užpuolimas reikšmingas istorijoje – jis žymėjo akimirką, kai labiausiai į vakarus nutolęs besiplečiančios Amerikos imperijos pakraštys susilietė su rytiniu plačios, primityvios ir mirtinai pavojingos imperijos, kurioje vyravo komančiai, pakraščiu. Tuo metu šito niekas nesuprato. Parkeriai, žinoma, net nenutuokė, su kuo turi reikalų. Nei amerikiečiai, nei indėnai, susidurdavę vieni su kitais pasienyje, nieko nenumanė apie priešų geografines ribas ar karinę galią. Kaip paaiškėjo, ir vieni, ir kiti pastaruosius du šimtmečius užkariavo priešų teritorijas, rengdami kruvinus antpuolius. Taip beveik išnaikintos Amerikos indėnų gentys. Ir vieni, ir kiti sėkmingai plėtė savo valdas. Skirtumas tik tas, kad komančiai tenkinosi tuo, ką jiems pavyko laimėti, o amerikiečiai, „akivaizdžios lemties“^{*} vaikai, ne. Dabar šioje atokioje vietoje, prie Navasotos upės, abi jėgos galiausiai susidūrė. Šio susidūrimo prasmė iki galo paaiškės tik vėliau.

To meto Teksaso naujakuriai būtų priblokšti sužinoję, kad komančių raiteliai, tą 1836 metų gegužės rytą užpuolę Parkerių fortą, atstovavo karinei ir prekybinei imperijai, plytinčiai daugiausia pietinėse Didžiosiose Lygumose. Šios imperijos plotas siekė 386 000 kvadratinų kilometrų¹. Jų valdos užėmė didelę penkių dabartinių valstijų – Teksaso, Naujosios Meksikos, Kolorado, Kanzaso ir Oklahomos – teritorijos dalį. Ją vagojo devynios didelės upės, tekančios lygumomis ir prerijomis tarsi pakopomis

* „Akivaizdi lemtis“ (*Manifest Destiny*) – XIX amžiuje JAV išplitusi koncepcija, grįsta mintimi, kad amerikiečiams lemta ar net Dievo liepta plėstis nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno. (Vert. past.)

iš šiaurės į pietus 966 kilometrus. Išvardykime jas mažėjančia tvarka: Arkanzasas, Simaronas, Kaneidianas, Vašita, Raudonoji upė, Taikos upė, Brazosas, Koloradas ir Peikosas. Jeigu prie viso šito pridėsime komančių būriams pasiekiamas teritorijas – o jie pasiekdavo vietas nuo Meksikos gilumos iki Nebraskos šiaurės, – jų valdos pasirodytų netgi dar didesnės. Tai nebuvo tradicinė imperija, be to, komančiai nieko nenučiuokė apie politines struktūras, sujungdavusias europietiškas imperijas. Tačiau jie buvo neginčijami tų žemių valdovai. Jiems pakluso apie 20 kitų genčių: nukariautų, išvartų arba paverstų vasalais. Pagal teritorijos plotą komančiams Šiaurės Amerikoje prilygo tik vakarų sijai, vyravę šiaurinėse lygumose.

Geografiškai žvelgiant, nebuvo atsitiktinumas, kad ši gentis sukūrė savo imperiją ir vyravo tarp kitų. Taip susiklostė dėl to, kad daugiau kaip 150 metų teko sąmoningai ir lėtai kovoti su įvairiais priešais dėl žemės, kurioje ganėsi didžiausios šalyje bizonų bandos. Tarp tų priešininkų buvo kolonijinė Ispanija, kuri 1598 metais ėmė veržtis šiaurėn į Naująją Meksiką, o paskui į Teksaso teritoriją, ir jų palikuonys meksikiečiai. Be to, komančiai kariavo su daugybe indėnų genčių, tarp jų ir tuzinu tų, kurios taip pat siekė vyruoti bizonų ganyklų teritorijose, pavyzdžiui, apačiais, jutais, oseidžais, pauniais, tonkavais, navahais, šejėnais ir arapahais. Imperijos pagrindą sudarė ne tik karinis pranašumas. Komančiai puikiai išmanė diplomatiją, tad sudarinėjo sutartis, kai jiems buvo naudinga, be to, visada siekė naudoti iš prekybos, ypač stengėsi pasipelninti iš paklausiausios prekės lygumose – arklių, kurių jie turėjo daugiau nei kas nors kitas. Vienas iš jų dominavimo požymių buvo kalba, šošonų dialektas, kuri tapo *lingua franca* pietinėse lygumose, panašiai kaip lotynų kalba buvo tapusi prekybos kalba Romos imperijoje.

Turint visa tai omenyje, nereikėtų labai stebėtis, kad 1836 metais anglakalbiai amerikiečiai tiek mažai žinojo apie komančius. Ispanai, kovoję su jais daugiau kaip šimtmetį², buvo sukaupę gerokai daugiau informacijos, nors netgi jie nenučiuokė, kokio dydžio iš tikrųjų yra jų imperija. Dar 1786 metais Ispanijos gubernatorius Naujojoje Meksikoje pareiškė manąs, kad pagrindinė komančių tvirtovė yra Koloradas, nors iš tiesų jų valdos driekėsi maždaug per 805 kilometrus į pietus, iki pat San Sabos Teksase.³ Taip klaidingai manyta iš dalies dėl to, kad europiečiai neįstengė

suvokti, kokį atstumą vidutinis komančis sugebėjo įveikti. Viena giminė klajodavo maždaug 1290 kilometrų teritorijoje. O štai komančių puolimo nuotolis siekė 645 kilometrus – tai gerokai trikdė jų priešininkus baltuosius.⁴ Vadinasi, ispanų naujakuriams ar San Antonijuje apsistojusiems kareiviams grėsė rimtas tiesioginis pavojus, kad užpuls komančiai, sėdintys prie laužo maždaug ties šiandieniniu Oklahomos miestu. Prireikė daugybės metų suprasti, kad Durango lygumas Meksikoje puldinėja ta pati gentis, kuri rengia išpuolius virš Arkanzaso upės, esančios dabartiniame Kanzase. Bet, aišku, 1836 metais ispanai jau buvo seniai pasitraukę iš šių vietų – juos pakeitė meksikiečiai. Šiems net dar blogiau sekėsi tvarkytis su komančiais – indėnai meksikiečius paniekinamai vadino savo „galvijų augintojais“.⁵ Ši istorija ironiška, nes XIX amžiaus 3–4-ajame dešimtmetyje meksikiečiai ragino amerikiečius keltis į Teksasą daugiausia dėl to, kad jie apsaugotų nuo komančių: taip meksikiečiai savotiškai apdraudė savo pasienį. Šia prasme Alamas, Goliadas, San Džasintas ir Teksaso respublika sukurta įgyvendinant nevykusį planą sulaukyti komančius. Tačiau tuo metu niekas šito nežinojo. Bent jau tokie naujakuriai kaip Parkeriai, iš esmės pakviesti čia komančiams privilioti.

Vis dėlto tuo metu baltieji dar gana retai susidurdavo su komančiais. Lewisas ir Clarkas žinojo apie šią gentį tik iš nuogirdų. Lewisas mini „didelę padoukų tautą“ (manoma, kad tai buvo kitas komančių pavadinimas), rašo, kad ji „gyveno žemėse tarp aukštutinės Plato upės dalies (dabartinė Nebraska) ir Kanzaso upės“. Toliau autorius teigia, kad „iš padoukų dabar nebeliko net vardo“.⁶ Taigi apie šiuos indėnus viso labo sklاندė gandai, o gal nebuvo net jų. 1724 metais prancūzų pirklys Étienne'as Véniard'as de Bourgmont'as aplankė padoukus. Šis vyras aprašė juos kaip „ne visai klajoklius: iš dalies jie sėslūs, mat turi kaimus su dideliais namais ir šiek tiek ūkininkauja“.⁷ Komančiai niekada nebuvo sėslūs ir negyveno pastoviuose kaimuose, todėl tikėtina, kad padoukai buvo visai kita gentis (galbūt lygumose gyvenantys apačiai, bet neįmanoma to įrodyti).

XIX amžiaus 3-ajame dešimtmetyje Stephenas F. Austinas ir jo pirmasis amerikiečių naujakurių būrys Teksase susidūrė su komančiais, Austinas net trumpam buvo patekęs į jų nelaisvę. Bet apskritai šie indėnai atrodė gana draugiški, tad nieko blogo nenutiko. 1821 metais pirmosios

krovininės vilkstinės pajudėjo Santa Fė keliu, jungusiu Misūrį su Naująja Meksika ir kirtusiu Kanzasą, Koloradą ir Oklahomą. Tačiau per metus vidutiniškai atvykdavo vos 80 furgonų. Indėnai užpuolė kai kurias vilkstines. Bet nereikėtų painioti baltųjų, kurie tais laikais važiuodavo tuo keliu, su naujakuriais, iš tiesų siekusiais užgrobti žemės. Kelias tebuvo plonytė komercinė gija, nekėlusį pavojaus nei medžioklės plotams, nei tradicinėms valdoms, tad pranešimai apie komančių antpuolius galėjo būti perdėti.⁸ Bendrauta minimaliai, be to, prekeiviams buvo sunku atskirti vienus indėnus nuo kitų.

1832 metais Samas Houstonas, tuo metu prekiavęs su čerokiais, surengė nesėkmingą kelionę į Teksasą, kur bandė tarpininkauti taikos derybose tarp komančių, oseidžių ir paunių.⁹ 1834 metais 250 raitų dragūnų, vadovaujamų pulkininko Richardo Dodge'o, užmezgė ryšį su komančiais į šiaurę nuo Raudonosios upės. Pasak George'o Catlino, plačiai žinomo dailininko ir vakarų metraštininko, buvusio ten drauge su Dodge'u, amerikiečius pribloškė tai, kokie puikūs jojikai yra komančiai, kaip taikliai jie šaudė iš lanko, sėdėdami ant žirgų, ir kaip geba prisijaukinti laukinius mustangus. Catlinas iškėlė prielaidą – ji, žvelgiant atgal, kelia juoką, – kad „greičiausiai mums prireiktų kelių dienų jiems nugalėti“.¹⁰ Jis paprasčiausiai nesuvokė, ką kalba. Mūšyje komančiai greičiausiai būtų sukapoję ginkluotą sunkiąją kavaleriją į gabalus, pasitelkę muškietas. (Kaip rašė W. S. Nye'as, dragūnai „buvo aprenkti uniformomis, labiau tinkamomis eiti į komišką operą, nei atlikti vasarinę lauko tarnybą Oklahomoje.“)¹¹ Bet iš šių susitikimų beveik nieko nesužinota apie tikrąją genties prigimtį. „Vis dar nelabai aišku, kokia komančių istorija, kiek jų yra ir kur driekiasi jų teritorijos ribos, – tuo metu rašė Catlinas. – Kol kas nežinoma nieko konkretaus apie šiuos indėnus.“¹² Pasakojimas apie ekspediciją prie Raudonosios upės ištakų, kurį 1853-iaisias paskelbė kapitonas Randolhas Marcis, aiškiai parodo, kaip mažai žinių 1852 metais turėta apie komančius. Praėjus 16 metų po Parkerių forto antpuolio, tas kraštas dar buvo komančių imperijos branduolys. Kapitonas aprašo šį kraštą kaip visiškai neištyrinėtą vietą, „kur joks baltasis dar nebuvo įkėlęs kojos“¹³, parodydamas, kad ši teritorija nepažįstama amerikiečiams lygiai taip pat, kaip ir neištyrinėti Afrikos regionai.

Reikia pabrėžti, kad Parkerių fortą užpuolę komančiai ir kiovai buvo raiti. Dabar mums atrodo akivaizdu, kad indėnai joja ant arklių, bet XIX amžiuje amerikiečiams tai buvo gana naujas reiškinys. Nors mūsų sąmonėje įsitvirtinęs neišdildomas rėkiančių, plunksnomis pasidabinusių, raitų laukinių vaizdinys, vis dėlto dauguma indėnų abiejose Amerikose vaikščiojo pėsčiomis. Šiuose žemynuose apskritai nebuvo arklių iki XVI amžiaus, kol ispanai jų neatvežė. Laikui bėgant, tie arkliai tapo laukiniais mustangais – taip nutiko išimtinai vakarų lygumose ir pietvakariuose. Tai buvo labai naudinga vietiniams indėnams. Vadinas, iki tol, kol pasirodė baltieji, joks kareivis ar naujakurys, įsikūręs į rytus nuo Misisipės, *niekada nesusidūrė su raitais indėnų kariais*. Jų tiesiog nebuvo. Žinoma, palaipsniui rytų indėnai išmoko jodinėti, bet tai nutiko jau praėjus nemažai laiko nuo tos akimirkos, kai jie pasidavė. Taigi jokia rytų, centrinės dalies ar pietų indėnų gentis niekada nejojo į mūsų raita.

Pirmieji naujakuriai, pamatę indėnus jojant ant arklių, buvo teksasiečiai, nes būtent Teksase baltieji pirmą kartą pasiekė Didžiųjų Lygumų pakraštį. Jų sutikti indėnai buvo primityvūs klajokliai ir puikūs raiteliai, neturintys nieko bendro su gana civilizuotomis Rytų gentimis, įsikūrusiomis nuolatinuose kaimuose, kurios daugiausia ūkininkavo, – jos keliavo ir kovojo pėsčios, tad buvo gana lengvas grobis baltųjų armijoms. Raitieji indėnai gyveno už miškų, begalinėse lygumose, kur nebuvo kelių ir trūko vandens, – žolė apaugusios banguotos prerijos jau pačios savaime kėlė baltiesiems siaubą. Šie indėnai labiau priminė ne algonkinus ar čoktavus, o legendomis apipintus geriausius raituosius šaulius istorijoje: mongolus, partus ir vengrus.

Jie nusileido iš aukštikalnių į vietą, esančią virš Arkanzaso upės ištakų, kurią mes dabar vadiname Vajomingu. Vadino save nermernuchais – tai šošonų kalba reiškia tiesiog „žmonės“. Prieš tai šie indėnai gyveno kalnuose, buvo žemi, tamsios odos, vaikščiojo nuogomis krūtinėmis. Tai buvo primityvių medžiotojų ainiai. Jie tarp 11 000 ir 5 000 metų prieš Kristų, nusiritus kelioms migracijos bangoms, persikėlė sausumos tiltu iš Azijos į Ameriką, o per kitą tūkstantmetį nepadarė beveik jokios pažangos. Jie vertėsi žvejyba ir medžiokle, naudojami akmeniniais ginklais ir

įrankiais. Persmeigdavo ietimis graužikus ir kitus smulkius gyvūnus, žudydavo bizonus, padėgdami prerijas ir nugindami juos prie uolų skardžio ar duobės. Keliaudavo šunų tempiamomis vežėčiomis – tarp dviejų baslių pritaisytu karkasu, – gabendami su savimi odinius tipius. Nermernuchų buvo gal 5000, jie gyveno išsisklaidę į atskiras gimines. Šie indėnai tupėdavo prie laužų ir valgydavo apanglėjusią kruviną mėsą. Jie kovodavo, daugindavosi, kentėdavo ir mirdavo.

Daugeliu požiūrių tai buvo tipiškai medžiotojai ir rinkėjai. Bet netgi tarp tokių tautų komančių kultūra atrodė stebėtinai paprasta. Jie neūkininkavo, nekirto medžių, nepynė krepšių, nesigamino indų ir nesistatė namų. Be medžioklės būrių, šie indėnai beveik nepriklausė jokioms socialinėms organizacijoms.¹⁴ Jų kultūroje nebuvo karių bendruomenių ir nuolatinės dvasininkų klasės. Jie neturėjo Saulės šokio. Socialinės raidos požiūriu šie indėnai per visą amžinybę atsiliko nuo actekų, stačiusių nuostabius miestus, arba daugiasluoksnės, labai organizuotos irokėzų visuomenės, grįstos klanų sistema. Komančiai buvo visiškai nepanašūs į Amerikos pietryčių gentis, 700–1700 metais po Kr. sukūrusias sudėtingas kultūras, paremtas kukurūzų auginimu. Šios gentys jau gyveno dideliuose miestuose, turėjo dvasininkų ir vadų, jose buvo įsitvirtinę klanai ir paveldėjimo pagal motinos liniją sistema.¹⁵ Arčiausiai į rytus gyvenusios gentys, pavyzdžiui, misūriai, omahai, pauniai ir vičitai, ištobulino puodininkystę ir pynimą, jos verpė ir audė, plačiai ūkininkavo, statėsi pusiau nuolatinius namus, padengtus žole, žieve ir žemėmis.¹⁶ Nermernuchai viso to nemokėjo. Sprendžiant iš skurdžių mūsų turimų įrodymų, jie buvo laikomi ne itin reikšminga arba visai nereikšminga gentimi.¹⁷ Kitos gentys išginė šiuos indėnus į atšiaurius kraštus ant rytinio Uolinių kalnų šlaito. O tai reiškia, kad komančiai, be viso kito, nebuvo ir geri kariai.

Maždaug 1625–1750 metais ši gentis patyrė vieną didžiausių socialinių ir karinių transformacijų istorijoje. Iš besislepiančių užguitųjų jie tapo vyraujančios galios atstovais – tik kelios tautos sugebėjo progresuoti tokiu kvapą gniaužiančiu tempu. Pokytis buvo gilus ir negrįžtamas, jis visiškai pakeitė jėgų santykį Amerikos lygumose. Gentys, kadaise išvariusios komančius į Vajomingo kalnus, netrukus liks tik miglotas prisiminimas (kanzasai, omahai, misūriai) arba pasitrauks, kad išvengtų sunaikinimo

(apačiai, jutai ir oseidžai). Nermernuchai buvo tarsi berniukas, iš kurio visi šaipėsi pradinėse klasėse ir kuris paskui išaugo į aukštą, stiprų ir kerštingą jaunuolį. Kerštingumo šiems indėnams tikrai netrūko: jie be galo ilgai prisimindavo tai, kas blogo jiems buvo padaryta. Dar reikia pridurti, kad tas kadaise bukas berniukas dabar staiga tapo protingiausiu žmogumi.

Šis pribloškiantis pokytis įvyko dėl arklių. Tiksliau dėl to, kad ši atsilikusi akmens amžiaus medžiotojų gentis sugebėjo paversti arklius pokyčius nešančia technologija. Ji taip pat stipriai paveikė Didžiąsias Lygumas, kaip garas ir elektra likusią civilizaciją.¹⁸

Neįtikėtino komančių iškilimo istorija prasidėjo XVI amžiaus pradžioje, kai Meksikoje pasirodė pirmieji konkistadorai. Užpuolikai atsigabeno iš Ispanijos arklių. Šie gyvuliai baugino vietinius: jie užtikrino ispanams akivaizdų karinį pranašumą ir suteikė niekada iki tol Naujajame pasaulyje neregėto greičio. Be to, dėl gryno atsitiktinumo arkliai puikiai prisitaikė prie sausų lygumų ir Meksikos bei Amerikos Vakarų stalkalnių. Iberų mustangas pasirodė esąs visai kitoks gyvulys nei didžiulis grūdais šeriamas jo pusbrolis ir šiaurinės Europos dalies. Tai buvo dykumų žirgas, kurio tolimi protėviai kadaise klestėjo lygiose ir sausose centrinės Azijos stepėse. Bėgant amžiams, ši veislė per Vidurinius Rytus pasiekė Šiaurės Afriką, pakeliui susimaišydama su kitais dykumų mišrūnais. Įsiveržus maurams, jie pateko į Ispaniją.¹⁹ Tuo metu šie arkliai jau buvo beveik tokie, kokie atkeliavo į Ameriką: lengvi, tvirti, žemi, vos keturiolikos plaštakų aukščio, turintys įdubusį, smailėjantį arabišką snukį. Jie neatrodė įspūdingai, bet buvo protingi, greitai, lengvai dresuojami, be to, išveisti taip, kad galėtų pramisti karštose Ispanijos lygumose ir įveikti ilgus atstumus tarp vandens duburių. Šie be galo ištvėringi gyvuliai prasimanydavo maisto net žiemą.²⁰

Taigi mustangai iškart suklestėjo Meksikoje. Dėl to ispanai galėjo tapti be galo stambiais arklių augintojais: jie augino daugybę arklių savo hasjendose aplink Meksiką. Praėjus vos dvidešimčiai metų nuo tos akimirkos, kai išsilaipino Cortésas, Coronadas jau galėjo surinkti 150 arklių ir mulų, tinkamų didžiąjai jo ekspedicijai į šiaurę.²¹ Ispanams užkariaujant

teritorijas, plito ir arkliai. Ispanai puikiai suprato, kas gali nutikti, jeigu vietinės gentys išmoks jodinėti, todėl vienas pirmųjų jų įsakų draudė indėnams sėsti ant arklio. Žinoma, jie negalėjo užtikrinti, kad būtų laikomasi šio įsakymo. Be to, jiems reikėjo, kad indėnai ir metisai dirbtų jų rančose. Taip ispanai pamažu perdavė indėnams žinias apie arklio priežiūrą: išmokė juos mauti kamanas, prižiūrėti, balnoti ir dresuoti. XVI amžiuje Meksikoje pradėta skleisti ispanišką arklių priežiūros kultūrą. Ši kultūra toliau nuosekliai plėtota XVII amžiuje, ispanams patraukus šiaurėn, į Naująją Meksiką.

Tai buvo pirmoji arklių revoliucijos stadija. Antroji siejama su pačių arklių paplitimu. Iš pradžių šie gyvuliai plito labai lėtai. Pirmoji tikra arklių kaimenė Šiaurės Amerikoje pasirodė 1598 metais, Don Juanui de Oñate'ui surengus ekspediciją į Naująją Meksiką. Šis vyras atsigabeno 700 arklių. Ispanai nugalėjo, tada pakrikštijo ir pavergė vietinius indėnus pueblus – šie paskui jiems statė fortus ir rengė misijas. Indėnai prižiūrėjo ir arklius, nors domėjosi jais nebent kaip maistu.

Bet pueblai nebuvo vieninteliai indėnai Naujojoje Meksikoje. Ispanai, gindami šiuos žmones ir padėdami jiems, užsitraukė atapaskų – apačių – rūstybę: jie beveik nuo pat pradžių puldinėjo nausėdijas. Štai tada nutiko šis tas įdomaus ir ispanams netikėto abiejose Amerikose. Apačiai pradėjo prisitaikyti prie arklių. Niekas nežino, kaip tai nutiko, neaišku, kaip jie įvaldė sudėtingą ispanų arklių priežiūros meną, bet ši technologija paplito žaibiškai. Iš pradžių indėnai vogė arklius, paskui išmoko jais jodinėti. Jie visiškai perėmė iš ispanų arklių kultūrą. Tarkime, apačiai lipdavo ant arklio iš dešinės pusės, kaip ir ispanai, nukopijavę tai iš maurų, be to, naudojo primityvias ispaniškų žąslų, kamanų ir balnų kopijas.²²

Indėnai kaip medžiotojai įgijo didžiulį pranašumą turėdami arklių. Dabar jie pradėjo rengti dukart veiksmingesnius antpuolius, nes, jodami ant žirgų, galėjo tučtuojau atsitraukti. Vadovaujantis ispanų šaltiniais, jau XVII amžiaus 6-ajame dešimtmetyje raiti apačiai ėmė puldinėti Naujosios Meksikos nausėdijas. Vis dėlto nors pradžia buvo labai palanki, šie indėnai niekada netapo didžia raitelių gentimi: jie nekovojo, sėdėdami ant arklių, taip pat niekada neišmoko jų veisti, bet per daug nesuko sau dėl to galvos. Apačiai dažniausiai naudojami ispanų mustangais keliaudami,

be to, jie labai mėgo arklieną, tad didžiąją dalį turimų arklių suvalgydavo, joti pasilikdavo tik atrinktuosius.²³ Apačių gentis visada buvo susijusi su ūkininkavimu, tad naudojosi arkliais ribotai – vėliau tai labai pasitarnavo didžiausiems jų priešams komančiams. Bet kol kas apačiai buvo vienintelė gentis abiejose Amerikose, turinti arklių.

Jie sugebėjo pridaryti ispanams daugybę nemalonumų. Apačiai ėmė be perstojo rengti kruvinus išpuolius prieš taikius pueblus, kurių gyvenvietės buvo išsibarsčiusios nuo Taoso ir Santa Fė ir pietuose palei Rio Grandės upę. Apačiai užpuldavo ir žaibiškai pradingdavo vakaruose – ispanai neįstengė jų nei sustabdyti, nei susekti. Po kiekvieno antpuolio jie įgydavo dar daugiau arklių. Per vieną tokį žygį, vykusį 1659 metais, apačiai pagrobė jų 300.²⁴ Galiausiai pueblai suprato, kad ispanai negali jų apginti. Turbūt dėl šios pagrindinės priežasties 1680 metais kilo didelis pueblų sukilimas. Žinoma, būta ir kitų motyvų, tokių kaip priverstinis darbas, katalikybės brukimas, priespauda, verčiant priimti pueblų kultūrą ir tradicijas. Kad ir kokia būtų priežastis, pueblai sukilo ir, išitraukę į kruvinas kovas, išvarė ispanus iš Naujosios Meksikos. Dešimčiai metų. Šiam imperiniam priešui pradingus, indėnai grįžo prie savo senų papročių, vėl ėmėsi puodininkystės, pradėjo ūkininkauti, tačiau be arklių: jiems šie gyvuliai jau buvo nebereikalingi. Ispanų palikti tūkstančiai mustangų lakstė po atviras lygumas, labai panašias į jų protėvių gimtinę Imberijoje. Jie puikiai prisitaikė naujoje šalyje, todėl šie arkliai sparčiai dauginosi. Iš jų atsirado didžiulės laukinių mustangų bandos, pasklisiančios po JAV pietvakarius. Šis įvykis buvo pavadintas Didžiuoju arklių išplitimu. Teritorijoje, kurioje gyveno 30 lygumų indėnų genčių, pasirodė gausybė arklių. Tai visiems laikams pakeitė Šiaurės Amerikos centrinės dalies galios struktūrą. Apačiai buvo pirmieji indėnai, supratę, kaip medžiotojas ir karys gali pasinaudoti žirgu. Netrukus tai suvoks ir kitos gentys.

Arkliai neįtikėtinais greitai paplito po visą žemyno vidurį – indėnai neužtruko išmukti jais naudotis. 1630 metais dar nebuvo nė vienos raitelių genties.²⁵ 1700-aisiais jau visos Teksaso lygumų gentys turėjo arklius, o 1750-aisiais net Kanados lygumų gentys medžiojo bizonus raitos. Indėnai turbūt manė, kad žirgai suteikia jiems neįtikėtino greičio, dėl to jie galėjo pirmą kartą visiškai perimti bizonų medžioklę į savo rankas. Dabar

Cynthia Anna Parker ir jos duktė Prerijų Gėlė (Topsannah) 1860 m. Nors Anna buvo sugrąžinta į Teksaso visuomenę, ji niekada nepritapo ir kelis kartus bandė pabėgti į prerijas pas indėnus.

Komančių stovykla.

Antilopių kalvų mūšis, kuriame Ripas Fordas ir indėnų sąjungininkai nugalėjo komančius. Frederico Remingtono paveikslas, 1896 m.

Johnas Salmonas „Ripas“ Fordas į Teksasą atvyko 1836 m. kaip gydytojas, teisininkas ir laikraščio redaktorius, tačiau į regiono istoriją įėjo kaip legendinis Teksaso reindžerių vyresnysis kapitonas.